בס"ד, כ"ד כסלו התשפ"ז

ערכין י"ז – דור ופרנס, השג יד בנודר ובנידר וערך עני שהעשיר

שאלות:

1. האם המנהיג משפיע על הדור, או להיפך?

אגדתות על תוכחה ועל דור ופרנס

בהמשך למצוות התוכחה שראינו בדף הקודם, הברייתא אומרת ש**רבי אליעזר הגדול** אמר שאילו בא הקדוש ברוך הוא עם אברהם יצחק ויעקב בדין, לא היו יכולים לעמוד מפני תוכחה, שנאמר "וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם... אֵת כָּל צִדְקוֹת ד' אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת אֲבוֹתֵיכֶם" (שגם איתם עשה צדקה ולא כפי הדין).
מהפסוק "זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה" שמקיש דור לדורשיו לומדים שהדור ומנהיגו אחד הם, ו**רבי יהודה נשיאה** ו**רבנן** חולקים: אחד אמר "דור לפי פרנס" והשני אמר "פרנס לפי דורו".
הגמרא שואלת לאיזו הלכה זה שייך. אם לטובה (דור טוב נמשך מפרנס טוב או להיפך), הרי צדקיהו היה מעולה ודורו לא, ויהויקים להיפך! כמו ש**רבי יוחנן** אמר בשם **רבי שמעון בן יוחאי** שבראשית ממלכות יהויקים ביקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם לתוהו ובוהו בשבילו, וכשנסתכל בדורו נתיישבה דעתו, וכן מפני דורו של צדקיהו, וכשנסתכל בצדקיהו נתיישבה דעתו. אלא למסקנה, המחלוקת היא בכעס ובנוחות לרצות: לדעה אחת הדור לפי הפרנס אם הוא תקיף גם הדור תקיף ואם הוא עניו אז גם הדור, ולדעה השנייה הקב"ה מעמיד הפרנס לפי טבע הדור.

הדרן עלך יש בערכין

2. נועם, שהוא עני, נדר ערך של עשיר. כמה הוא משלם?

השג יד בנודר ובנידר

בפרק הרביעי המשנה אומרת שההקלה לעני תלויה במצבו של המעריך (ה'נודר' בלשון המשנה): הוא נותן לפי יכולתו בהערכת הכהן.
הערך הקצוב תלוי בגיל הנערך ובמינו, לפי גילו בזמן ההערכה. למשל, עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני, ועשיר שהעריך את העני נותן ערך עשיר. אבל בקרבנות לא כן, זה הולך לפי הנערך: מי שאמר "קרבנו של מצורע זה עלי", אם המצורע עני מביא קרבן עני ואם עשיר מביא קרבן עשיר. **רבי** אמר שאף בערכין כן: עני שהעריך את העשיר אמנם נותן ערך עני כי העשיר הנערך לא התחייב כלום, אבל עשיר שאמר "ערכי עלי" ושמע עני ואמר "מה שאמר זה עלי" נותן ערך עשיר, כמו בקרבנות.
הגמרא שואלת למה המשנה קוראת למעריך "נודר", שהרי בנדר דמים משלמים את מלוא השווי ואין הקלה של השג ידו! ועונה שהמשנה נוקטת את לשון התורה, "עַל פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר", ובהתאם קוראת גם לנערך "נידר".
הגמרא שואלת על אדם שנדר "קרבנו של מצורע" שהחובה היא לפי המצורע, מ"וְאִם דַּל הוּא": וכי מביא קרבן עני גם כשמדירו, כלומר הנודר, עשיר? **רבי יצחק** ענה שמדובר כשהנודר גם

עני. הגמרא שואלת אולי התורה חסה דווקא רק על המצורע, ו**רב אדא בר אהבה** ענה שהמשך הפסוק המיותר "וְאֵין יָדוֹ מַשָּׂגֶת" בא לרבות גם את הנודר העני.
הגמרא שואלת: אם ככה שהנודר העשיר מביא קרבן עשירות, מה הכוונה "בקרבנות אינו כן" הרי גם כאן הכל לפי הנודר? ועונה שיש שני אופנים במשנה: מצורע עני ומדירו עני מביא קרבן עני ובזה ערכין וקרבנות שווים, אבל במקרה השני המשנה באה למעט מצורע עשיר ומדירו עני, שבכל זאת מביא קרבן עשיר, וזה בשונה מערכין. הברייתא לומדת מ"וְאִם דַּל הוּא" שרק אם המצורע עני, הנודר מביא קרבן עני.
הגמרא שואלת: לדעת **רבי**, שהולכים אחר חיובו של הנערך גם בערכין, למה צריך את הפסוק? ועונה שהוא בא למעט מצורע עני כשהנודר עשיר, שהנודר מביא קרבן עשיר, כנודר ולא כמו הנערך בערכין.

3. רן נדר ערך כשהיה עני, התעשר כמה הוא משלם?

עני שהעשיר ועשיר שהעני

המשנה אומרת שמי שהיה עני והעשיר, או עשיר והעני, נותן ערך עשיר. **רבי יהודה** אמר שאפילו עני שהעשיר וחזר והעני נותן ערך עשיר. אבל בקרבנות מצורע הדין שונה: הולכים אחר מצבו בזמן הבאת הקרבן, כמפורט בהמשך. בדין נפרד בערכין המשנה אומרת שאפילו מת אביו והניח לו ריבוא, או שספינתו בים ובאה לו ברבואות, אין להקדש בה כלום.
הגמרא לומדת מ"אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר" שעני שהעשיר נותן ערך עשיר כי עכשיו בשעת 'נתינת ידו' ידו משגת, ומתחילת הפסוק "עַל פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג" שעשיר שהעני נותן ערך עשיר כי הולכים לפי 'אמירת הפה', כלומר שעת הנדר (רבינו גרשום). הטעם של **רבי יהודה** הוא "וְאִם מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ", שהמילה 'הוא' מלמדת עד שיהיה עני מתחילתו ועד סופו.

הגמרא מקשה שאם ככה, גם במצורע "וְאִם דַּל הוּא" צריך שיהיה דל מתחילה ועד סוף! והרי במשנה **רבי שמעון** אמר שהמצב הקובע הוא בזמן החטאת ואם הביא חטאת בהמה בעשירות צריך להביא גם את עולת הבהמה כעשיר, ואם הביא חטאת עוף כעני, יביא גם עולה בעניות למרות שהעשיר בינתיים. ו**רבי יהודה** אמר שהמצב בזמן האשם קובע, ובברייתא **רבי אליעזר בן יעקב** אמר שהמצב בזמן הציפורים קובע, כלומר מה היה מצבו הכלכלי בשעה שהזו עליו!
הגמרא עונה שבמקרה הזה זו גזירת הכתוב, כי **רב יהודה** אמר בשם **רב** ששלושתם דרשו פסוק אחד, "אֲשֶׁר לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ בְּטָהֳרָתוֹ": **רבי שמעון** סבר שהכוונה לדבר המכפר (חטאת), **רבי יהודה** לדבר המכשיר אותו לבוא למקדש (אשם), ו**רבי אליעזר בן יעקב** לדבר הגורם טהרה (ציפורים) שרק אז הוא יכול להתחיל את התגלחת.
והגמרא שואלת: אם ככה, מה לומדים מהמילה "הוא"? ועונה בדיוק כפי שענינו בסוף הנושא הקודם, שלדעת **רבי** המיעוט מחייב קרבן עשיר כשהנודר עשיר והמצורע עני, ולדעת **רבנן** כשהמצורע עשיר והנודר עני.
הגמרא שואלת: אלא מעתה, גם בעדות, "וְהוּא עֵד", צריך שיהיה כשר מתחילתו ועד סופו! והרי ברייתא אומרת שעד שנעשה חתנו של בעל הדין פסול, אבל אם אחר כך מתה בתו כשר, וכלל הוא שכל שתחילתו וסופו בכשרות זה עדיין כשר.
והגמרא עונה בתחילת הדף הבא, שבעדות כתוב "וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע אִם לֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ", ולכן די בכשרות בזמן ראיית העדות ובזמן הגדתה. ושואלת: אלא "והוא" למה? ועונה כמו שהברייתא אומרת: המשביע קהל שעדיו בתוכו בלי לייחד אותם לא מחייב אותם בקרבן

שבועת העדות, אם יישבעו בשקר שהם לא יודעים לו עדות, שנאמר "וְהוּא עֵד", אבל אם אמר "כל מי שיודע לי עדות שיבוא ויעידני" נחשב ייחוד.